

HENRI TROYAT

Membru al Academiei Franceze

P ETRU CEL MARE

Traducere din limba franceză, note și glosar
de Brîndușa Prelipceanu
Prefață de Șerban Papacostea

CORINT
ISTORIE

HENRI TROYAT (Lev Tarasov), cunoscutul scriitor francez de origine rusă, s-a născut la Moscova în 1911. Cartea sa de debut, *Faux Jour* (1935), este remarcată de critica literară și premiată. Publică apoi *Le Vivier*, *Grandeur nature*, *La Clef de voûte* și *L'Araigne*, distinsă cu Premiul Goncourt în 1938.

Publică apoi mari fresce istorice: *Tant que la Terre durera* (7 vol.), *Les Semailles et les Moissons* (5 vol.) și *La Lumière des Justes* (5 vol.). Bogata sa operă literară include de asemenea nuvele, biografii (*Pușkin*, *Dostoievski*, *Tolstoi*, *Gogol*, *Ecaterina cea Mare*, *Petru cel Mare*, *Cehov*, *Turgheniev*, *Gorki*, *Flaubert*, *Maupassant*), piese de teatru. *Le Front dans les nuages* (1976) marchează o revenire la prima sa manieră romanescă, iar *Le Moscovite* (3 vol.) și *Les Héritiers de l'Avenir* (3 vol.) completează ciclurile istorice.

Henri Troyat a fost ales membru al Academiei Franceze în 1959. S-a stins din viață în anul 2007 la Paris.

Redactare: Anca Coman

Tehnoredactare computerizată: Mihaela Ciufu

Design copertă: Andreea Apostol

Ilustrație copertă: *Petru I (cel Mare)*, țarul Rusiei, Moscova 1672, pictură de Jean Marc Nattier.

HENRI TROYAT

Pierre le Grand

Copyright © Editions Flammarion, Paris, 1979, nouvelle édition 2007

Toate drepturile asupra ediției în limba română aparțin
GRUPULUI EDITORIAL CORINT.

ISBN 978-606-8623-11-5

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
TROYAT, HENRI

Petru cel Mare / Henry Troyat ; trad. și note: Brîndușa Prelipceanu ;
cuvânt înainte: Șerban Papacostea. - București : Corint Books, 2014

ISBN 978-606-8623-11-5

I. Prelipceanu, Brîndușa (trad.)

II. Papacostea, Șerban (pref.)

94(47)"17" Petru I cel Mare

929 Petru cel Mare

PREFAȚĂ

În îndelungata trecere a Rusiei de la statutul de putere regională la acela de mare putere continentală, centralizatoare a „tuturor Rusiilor”, și apoi, în secolul trecut, la cel de supra-putere mondială, domnia lui Petru I, supranumit „cel Mare” (1682–1725), ocupă, neîndoielnic, prin amploarea și rezultatele inițiativelor sale interne și externe, locul central. În acțiunea politică a marelui țar, cu manifestări majore variate, resursele umane și materiale considerabile ale unui popor numeros și ale unor spații întinse au fost trezite din letargia istorică în care zăcuseră de secole și și-au dezvoltat o viguroasă dinamică proprie, specifică unei mari puteri politice în devenire.

Începuturile domniei lui Petru au stat sub semnul incertitudinii, produs al unui sistem politic în care autarhia orientală lăsa frâu liber, în situațiile politice și succesoriale îndoielnice, luptelor între diverse clanuri de putere. Înălțat pe tron la o vârstă fragedă, la moartea timpurie a fratelui său Fiodor, domnia lui Petru ca monarh unic a fost contestată și el a fost silit să împartă puterea și chiar titlul de țar cu fratele său vitreg, care era susținut de o facțiune rivală. Ieșirea din această situație succesorală ambiguă a necesitat câțiva ani de înfruntări politice și de conflicte armate în cursul cărora șansele de succes au oscilat de la o tabără la alta. Avea să fie una dintre marile realizări ale politicii interne a țarului Petru I așezarea pe baze mai stabile

a raporturilor de putere din societatea rusă, efort în cadrul căruia regimul succesiunii dinastice a ocupat un loc de frunte.

Politica novatoare a lui Petru s-a desfășurat într-un mediu social-politic tradiționalist, opus reformelor, atât în viața statului cât și în cea a bisericii, a cărei conducere supremă noul țar și-a asumat-o în cele din urmă. Nobilimii ruse, țarul i-a impus un statut oficial, modalitate de a o supune controlului puterii imperiale; administrația publică a fost încadrată în colegii, ceea ce i-a conferit mai multă stabilitate și credibilitate. Intenția modernizatoare în spirit european s-a manifestat simbolic în hotărârea sa de a impune membrilor clasei boierești să-și radă bărbile. Nu altul a fost mobilul țarului când a dictat prin *ukaz* regulile vestimentației, care urma să se apropie de modelele vestimentare occidentale. Sensul superior al acestor măsuri se regăsește în reformarea calendarului rus, prin abandonarea stilului calendaristic tradițional în favoarea celui occidental, anume deplasarea începutului anului de la 1 septembrie la 1 ianuarie. Timpul, factorul care ritmează viața, avea așadar să se adapteze la criteriile adoptate în lumea occidentală. Hotărât să ridice statutul internațional al țării peste care domnea, țarul a înțeles că trebuia să adopte măcar unele dintre regulile și metodele care asiguraseră un avans considerabil Europei occidentale asupra celei răsăritene. Dominat de această convingere, țarul nu numai că s-a străduit să atragă în țara sa specialiști din țările avansate, dar s-a angajat personal, sub o identitate fictivă – Piotr Mihailov –, într-o călătorie de durată în apusul Europei, în cadrul unui numeros grup de personalități ruse reprezentative. Experiența pe care aveau să o acumuleze membrii acestei misiuni în Occident – *Marea Ambasadă* – și relațiile stabilite cu acest prilej au contribuit, potrivit intenției inițiatorului ei, la asimilarea în Rusia a cunoștințelor dobândite. Însăși inițiativa

și organizarea acestei misiuni colective în Occident a presupus înfrângerea, nu ușoară, a unui *tabu* tradițional în mentalitatea rusă, expresie a repulsiei acesteia față de o lume considerată viciată, pervertită de papalitate și erezii, pierdută pentru *dreapta credință*, ortodoxia.

Interesul fundamental al țarului în această călătorie în lumea apuseană s-a orientat spre realizările tehnice, cu precumpănire cele de interes militar: fortificații, artilerie și, cu precădere, șantiere navale. Hotărât să orienteze politica externă a Rusiei spre deschiderea maritimă, aspect esențial al modernizării în viziunea sa, Petru s-a străduit să asimileze tainele tehnicii navale a țărilor celor mai avansate în această privință: Olanda și Anglia. Una dintre urmările principale ale acestei acumulări programatice de cunoștințe la nivelul cel mai avansat al lumii occidentale a fost crearea portului care avea să capete numele inițiatorului său, *Petersburg*, simbol al efortului de modernizare, adică de occidentalizare, inițiat de țar. Împletirea dintre occidentalizare, ca țel și rezultat, și metodele barbare în cel mai înalt grad aplicate în înfăptuirea lor avea să devină un model și pentru alți exponenți, ulteriori, ai conducerii societății ruse în efortul lor de a recupera timpul istoric pierdut de țara lor.

Două direcții au atras cu prioritate atenția țarului în domeniul politicii externe, ambele reprezentând expresia interesului său prioritar pentru expansiunea maritimă: Marea Neagră și Marea Baltică. Urmărirea acestor direcții avea să-l aducă în conflict cu două mari puteri ale vremii: Imperiul Otoman, care la acea dată domina bazinul pontic, și Suedia, care, sub conducerea unei puternice personalități, regele Carol al XII-lea, a atins apogeul puterii sale. După eșecul unei prime încercări de a străpunge în Marea Azov linia controlului otoman în nordul Mării Negre, țarul și-a orientat spre Marea Baltică

hotărârea de a face din Rusia o putere navală. Înfruntarea cu regele Suediei, începută sub auspicii negative, s-a încheiat, datorită abilității tactice a țarului, care l-a atras tot mai mult pe adversarul său în adâncimea spațiului ruso-ucrainean, în marea victorie de la Poltava în iulie 1709. Retragerea regelui Suediei în Imperiul Otoman, la Bender, și perspectiva unei noi înfruntări între ruși și turci, a trezit aspirația de eliberare a popoarelor cuprinse în aria dominației otomane. Au căzut victime acestei speranțe, care avea să se dovedească iluzorie, și personalități marcante ale lumii politice românești, între ei în primul rând domnul Moldovei, Dimitrie Cantemir; în urma înfrângerii rușilor la Stănilești, pe Prut, acesta s-a retras la curtea țarului, unde avea să-și petreacă restul zilelor. Încercarea lui Petru cel Mare de a înlătura dominația otomană din aria sud-estului european și de a impune dominația rusă asupra Mării Negre a eșuat de această dată; ea a dat însă naștere unei direcții majore a politicii externe ruse timp de mai bine de două secole. În Marea Baltică politica țarului a fost încununată de succes, în Marea Neagră ea a deschis o perspectivă.

Monografia *Petru cel Mare* a istoricului francez Henri Troyat îmbină armonios înfățișarea biografiei zbuciumate a fondatorului Rusiei moderne cu expunerea marilor sale acțiuni de politică internă și externă, care și-au pus pecetea asupra direcțiilor majore ale evoluției țării sale în afirmarea ca putere continentală și mondială. Cititorii cărții pot afla în paginile acestei lucrări de referință puncte de sprijin și pentru înțelegerea unor trăsături de lungă durată ale istoriei Rusiei, până în pragul zilelor noastre.

CAPITOLUL I

VIOLENȚĂ LA KREMLIN

La moartea soției sale (14 martie 1669), țarul Aleksei Mihailovici¹ este copleșit de o asemenea durere, încât cei din jur au credința că nimeni nu va putea lua locul răposatei. Cine oare i-ar putea urma frumoasei Maria, născută Miloslavski, despre care se spune că uneori făcea și farmece și, pe deasupra, avea piciorul despicat ca o copită? Focoasă și prolifică, i-a dăruit bărbatului ei, în douăzeci și unu de ani de căsnicie, cinci feciori și șase fete. E drept că trei dintre băieți au murit unul după altul, iar cei doi care au mai rămas, Fiodor și Ivan, sunt cam nevolnici². Fiodor nu e prost, însă pare atât de firav, încât povara mantiei imperiale i-ar strivi umerii plâpânzi. Cât despre Ivan, cum ar putea părintele său să nu se cutremure la gândul că tronul Rusiei ar încăpea pe mâna acestui flăcău slab la minte, lovit de boala cea rea³, cu chipul sluțit din pricina buzei atârănânde și a ochilor urduroși? Dintre fete, singura care s-ar cădea să

¹ Aleksei Mihailovici Romanov (1629–1676), țar al Rusiei sub numele de Aleksei I între 1645–1676 (nota coordonatorului colecției, n.c.).

² Fiicele lui Aleksei Mihailovici sunt Evdokia, Anna, Ecaterina, Marfa, Maria și Sofia; aceasta din urmă s-a născut în 1657. Fiodor s-a născut în 1661, iar Ivan în 1666 (aici și în continuare, notele care aparțin autorului nu sunt marcate, ci doar acelea care aparțin traducătoarei și coordonatorului colecției).

³ Epilepsie (n.tr.)

fie amintită este Sofia cea trupeșă: isteată, vicleană, hotărâtă. Țarului însă nici nu-i trece prin cap să lase tronul unei fuste. Are nevoie de alți feciori, zdraveni la trup și limpezi la minte. Vederea patului gol îi umple inima de amărăciune. Plângându-se pe răposată, nu știe prea bine cine-i lipsește mai mult: cea cu care împărțea așternutul ori cea care-i dăruia mereu câte un prunc. La urma urmei, nu-i atât de bătrân, n-are decât patruzeci de ani, și mai are încă destulă vlagă. Nespuse de evlavios, șovăielnic, leneș, prevăzător, pașnic, țarul zăbovește îndelung înainte de a-și mărturisi dorința. Apoi, dintr-odată, după doi ani de văduvie și de rugăciuni, se hotărăște. Pentru slava Rusiei, trebuie să se însoare. Un portret din acea vreme ni-l înfățișează înveșmântat într-o mantie grea de brocart, cusută cu rubine, smaralde și mărgăritare, purtând pe cap o căciulă țuguiată, tivită cu blană de samur, cu o cruce în vârful, ținând în mâna dreaptă scepstrul, iar în stânga, globul; bine legat, îndesat, bărbos, cu buze roșii, mustăți lungi, privirea aspră, nasul gros. Chiar dacă se teme de puterea cerească, se vede limpede că nu s-a lepădat de cele pământești.

De îndată ce țarul își face cunoscute gândurile de însurătoare, Curtea este cuprinsă de o forfotă de nedescris. După obiceiul din strămoși, țarul urmează să-și aleagă mireasa dintre fetele cele mai frumoase și mai vrednice, care se vor înfățișa dinaintea suveranului văduv în Kremlinul din Moscova¹. După datina „vederii” (*smotrinî*), o mulțime de alese, din marea ori mica boierime, sosesc însoțite de părinți, la data hotărâtă: 14 septembrie 1670. Scunde sau înalte, care mai frumoșele,

¹ Exista câte un Kremlin – cartier central al unui oraș împrejmuit de fortificații (în rusește *kremľ*) – și în alte orașe vechi din Rusia: Astrahan, Kazan, Kolomna, Nijni Novgorod, Novgorod, Pskov, Rostov, Riazan, Smolensk, Tobolsk etc.

care mai sluticele, tinerele sau mai trecute, îmbrăcate în haine scumpe ori mai modeste, toate au ca daruri de preț fecioria, sănătatea, supunerea și nădejdea arzătoare că vor fi alese. De îndată ce ajung la palat, sunt duse la *terem*¹, unde o mulțime de boieroaițe pricepute le iscodesc din cap până în picioare, le copleșesc cu întrebări, le dezbracă și le pipăie ca să vadă dacă sunt vrednice de înalta cinste. Nicio parte a trupului, nici cele mai ascunse, nu scapă cercetărilor. Fecioarele socotite nepotrivite sunt de îndată trimise înapoi acasă. Celelalte sunt duse, într-un alai zgomotos, spre dormitoare, unde vor aștepta cu înfrigurare ca stăpânul să se arate și să le hotărască soarta. Fetele şușotesc, se roagă, se frământă; deodată, ușa se deschide și intră țarul cel bărbos, văduvul atotputeric, Aleksei Mihailovici. Fiecare fată visează să-l aline. Țarul trece printre paturi, însoțit de un medic. Se uită la fete fără să le vadă. Iată însă că se oprește în dreptul uneia dintre ele, Natașa Narișkina, și-i întinde o basma cusută cu fir de aur și mărgăritare. Natașa pleacă ochii. Va fi țarină.

La drept vorbind, țarul o cunoaște mai demult pe această tânără. A întâlnit-o în casa prietenului său, Artamon Matveev, șeful *prikazului*² ambasadurilor. Matveev are o anumită cultură și este cunoscut pentru biblioteca și laboratorul său de chimie, dar mai ales – lucru cu totul neobișnuit la vremea aceea – pentru faptul că soția lui este scoțiană³. Cucerit de ideile inovatoare ale Apusului, Matveev n-a vrut ca încântătoarea

¹ Derivat din gr. *teremnon* („locuință”), termenul desemna atât camerele de la primul sau al doilea etaj al unei case, cât și un turn locuibil, legat sau nu de clădirea principală; aici cu sensul de apartamente rezervate femeilor (n.c.).

² *Prikaz* (rus.), „minister” sau departament între secolele al XV-lea și al XVIII-lea la curtea Rusiei (n.c.).

³ Evdochia Hamilton (n.tr.).

sa pupilă, Natașa Kirilovna Narișkina, fiica unui boiernaș de țară, să trăiască închisă într-un *terem*. Primită la masa tutorului său, chiar când acesta avea oaspeți, Natașa l-a fermecat din prima clipă pe Aleksei Mihailovici. Înaltă, smeadă, cu ochi negri umbriți de gene lungi, sfișoasă, fata este toată numai cu cernicie, neprihănire, blândețe și smerenie. Este mai tânără decât țarul cu douăzeci de ani, dar asta nu-l îngrijorează pe înaltul oaspete. Dimpotrivă, se gândește că prospețimea fetei are să-i trezească simțurile amorțite. De ceva vreme se simte obosit, slăbit, stări pe care căldura unui trup tânăr le-ar putea, fără îndoială, tămădui. Chemându-le la „vedere”, la Kremlin, pe toate fiicele de boieri, a respectat obiceiul, dar știa dinainte numele aceleia cu care avea să împartă patul.

Cununia are loc la 22 ianuarie 1671. La scurt timp, numeroșul și hrăpărețul neam Miloslavski, care-și datora locul de vază la Curte răposatei țarine Maria, este dat la o parte de neamul nu mai puțin hrăpăreț al Narișkinilor, din care se trage țarina cea nouă. Nou-veniții se arată plini de trufie, pe când ceilalți își părăsesc locul în tăcere, însă clocotind de ură. Țarul este fermecat de veselia și drăgălășenia tinerei sale soții. De altfel, nu e singurul. Patriarhul Nikon a îndrăgit-o și n-o mai slăbește din ochi. Prea Sfinției Sale i s-a dus vestea nu numai de spintecător de schismatici, ci și de armăsar focos. După frumoasa Natașa suspină în taină și Tihon Streșnev, un curtean de rang mic. Se spune că țarul ar închide ochii la stăruința arătată de cei doi și de mulți alții pe lângă tânăra-i soție.

La 30 mai 1672 – anul 7180 după calendarul folosit pe atunci în Rusia¹, Natașa aduce pe lume un fiu. Băiatul este

¹ Pe atunci, anii se numărau în Rusia de la data socotită „a facerii lumii”. Data de 30 mai 1672 din calendarul iulian corespunde cu data de 10 iunie 1672 după calendarul gregorian.

botezat cu numele de Petru. Nimeni nu se încumetă încă să-i spună Petru cel Mare, însă cititorii în stele îi prezic un viitor măreț. Nu numai că steaua lui a răsărit alături de planeta Marte, dar, semn limpede, în ziua nașterii sale armata lui Ludovic al XIV-lea se pregătește să treacă Rinul, sub conducerea lui Condé și a lui Turenne. Astrologii spun că acest eveniment militar arată că noul născut va fi un războinic iscusit și că va avea multe izbânzi.

În culmea fericirii, țarul îi mulțumește lui Dumnezeu, pune în libertate câțiva pușcăriași, îi scutește de plată pe datornicii statului, împarte norodului butoaie întregi de votcă și oferă un ospăț pentru patru sute de persoane, cărora li se aduc o sută douăzeci de feluri de mâncare, iar la sfârșit un desert de-a dreptul grețos: un vultur uriaș din candel, o rață, un canar și un papagal din zahăr ars, apoi un Kremlin din zahăr colorat, cu tot ce cuprinde el – ziduri, turle, tunuri, pedestrași și călăreți. În vreme ce oaspeții, de-acum sături, se chinuie să mai înghită ceva dulce, saltimbancii, dansatorii și lăutarii încearcă să-i desfete și să le mai ia gândul de la mâncare. În zilele ce urmează, spre a cinsti obiceiurile europene, boierul Artamon Matveev, a cărui pupilă a ajuns țarină, organizează spectacole la el acasă și la palat. Aproape toate piesele sunt jucate în germană de actori recrutați din slobozia¹ nemțească din capitală. Ca o noutate îndrăzneță, se joacă și două piese rusești, pe care călugărul cărturar Simeon Polotski, preceptorul copiilor țarului, le-a scris cu acest prilej: *Fiul risipitor și Nabucodonosor*.

Ceea ce-l bucură cel mai mult pe Aleksei Mihailovici este faptul că, de data asta, are un copil cât se poate de zdravăn. Toți

¹ Slobozia era o așezare de coloniști (băștinași, dar mai cu seamă străini) care se bucurau, pe o perioadă de timp, de scutire de biruri sau de prestații (n.tr.).

ceilalți prunci ai lui au dat, încă din leagăn, semne de urâțenie și bicusnicie. Micuțul Petru însă plesnește de sănătate, este frumos și vioi. Este tot ce le trebuie gurilor rele de la palat ca să semene îndoiala în privința tatălui copilului. Unii șușotesc că țarul, slăbit de ani și de boală, n-a putut să facă tocmai acum, către asfințitul vieții, un prunc atât de voinic. Se rostește chiar și numele adevăratului tată, care n-ar fi altul decât patriarhul Nikon, acest uriaș, adevărată forță a naturii, bărbat aprig, autoritar și înzestrat cu o inteligență deosebită. Dacă nu cumva o fi Tihon Streșnev cel isteț și vrednic, care se află mai tot timpul în preajma țarului și a Natașei.

Târziu, după mulți ani, Petru, ros de îndoieli în privința părintelui său, va pune fără înconjur întrebarea în timpul unui ospăț, strigând, cu degetul îndreptat spre contele Ivan Musin-Pușkin: „Omul ăsta știe cel puțin că e fiul *tatălui meu*¹. Eu însă nu știu cine mi-e tatăl!” Și năpustindu-se asupra lui Tihon Streșnev, avea să adauge, cu glas de om beat: „Spune-mi adevărul, tu ești tatăl meu? Spune-mi, îți poruncesc! Vorbește fără teamă ori te strâng de gât!” „Sire, răspunde Streșnev, nu știu ce să vă spun; n-am fost singurul.” La aceste cuvinte, Petru și-a acoperit fața cu mâinile și a ieșit din încăpere, împleticindu-se². Bănuielile care aveau să-l roadă toată viața nici măcar nu-i trecuseră prin cap celui care îl credea cu adevărat fiul său.

¹ Ivan Musin-Pușkin era fiul natural al țarului Aleksei I.

² *Memoriile* cneazului Piotr Dolgoruki (Geneva, 1867 – aici și în continuare, toate indicațiile bibliografice sunt date în conformitate cu originalul). Problema paternității lui Petru n-a fost niciodată elucidată. Avea peste doi metri înălțime, ca patriarhul Nikon, era hotărât și isteț ca Streșnev, nu semăna nici la fire, nici la înfățișare cu țarul Aleksei, iar, după spusele contemporanilor, țarina a avut o mulțime de ibovnici. Dovezile acestea sunt însă insuficiente. La urma urmei, Petru n-ar fi primul personaj de geniu născut dintr-un tată oarecare.

Natașa îi dăruiește curând țarului, la interval de un an una după alta, două fete, frumoase și voinice¹. Pe deasupra, se îngrijește ca în jurul lui Aleksei Mihailovici să domnească tot timpul voioșia și simplitatea, ceea ce-l ajută, în pofida oboselii, să-și facă datoria de suveran. Slab de înger, lipsit de voință, șovăielnic, țarul suferă de fiecare dată când trebuie să ia o hotărâre. În vremea domniei sale, a fost nevoit să lupte împotriva schismei Bisericii, împotriva cazacilor răsculați ai lui Stenka Razin, împotriva turcilor, polonezilor și suedezilor, precum și împotriva propriilor boieri care nu înțeleg întotdeauna dorința lui de a urma moda apuseană. Nutrește vise de înnoire, dar se lasă păgubaș în fața tradiționaliștilor de îndată ce aceștia îl învinuiesc că vrea să nimicească moștenirea sfântă a obiceiurilor rusești. La patruzeci și șapte de ani, nu se mai simte în stare să domnească peste această țară, pe care a înghebat-o din bucăți cu atâta trudă. Bolnav de scorbut și de hidropizie, își dă suflul în noaptea de 29/30 ianuarie 1676, nu înainte de a fi lăsat cu limbă de moarte drept urmaș la tron pe fiul său Fiodor, care abia a împlinit cincisprezece ani.

Fără întârziere, *Zemski Sobor* (adunare alcătuită din Duma boierilor, Prea Sfântul Sinod al Înaltului Cler și câțiva funcționari de vază ai principalelor *prikazuri*) se întrunește și, respectând dorința răposatului, îl alege ca țar pe Fiodor, fratele Sofiei și al lui Ivan și frate vitreg al lui Petru.

La 21 iunie 1676, rezidentul olandez Van Keller, martor la încoronare, descrie astfel ceremonia: „Persoanele de seamă și curtenii erau toți îmbrăcați în haine alese, cusute cu fir de aur și de argint; mulți dintre ei purtau straie și căciuli bogat împodobite și încărcate din belșug cu mărgăritare. Cneazul Mihail

¹ Fiodora (1673–1678) și Natașa (1674–1716).

Dolgoruki a aruncat norodului bani de aur și de argint cu amândouă mâinile. Oameni de tot soiul se îngrămădeau, unii strigau cât îi ținea gura, urându-i cneazului belșug și sănătate, în vreme ce alții, prea grăbiți să culeagă banii de pe jos, erau călcați în picioare și puțin a lipsit chiar ca unii dintre ei să fie omorâți din pricina îmbulzelii”.

Nici nu s-a stins bine dangătul clopotelor care vesteau urcarea pe tron a lui Fiodor al III-lea și nu s-a zvântat bine miedul pe mustățile boierilor poftiți la ospățul încoronării, că începe marea răfuială. Mama noului țar fiind Maria Miloslavski, prima soție a lui Aleksei Mihailovici, tot neamul ei se stabilește din nou la palat, alungându-i pe Narîșkini, din care se trag văduva răposatului țar și fiul său Petru. Mai întâi, învingătorii îl învinuiesc pe Artamon Matveev, ministru credincios și tutore al țarinei Natașa, că ar fi făcut vrăji ca să grăbească sfârșitul lui Aleksei I. Oare nu are învinuitul un laborator de chimie și cărți de algebră? E de-ajuns pentru ca Matveev să fie azvârlit în temniță, schingiuit și trimis în Siberia. Cât despre Natașa, cu greu scapă de mănăstire. Dușmanii ei se mulțumesc s-o trimită împreună cu micul Petru la Preobrajenskoe, o așezare din apropierea Moscovei.

Petru, pe care mama îl înconjoară cu multă dragoste, nu este decât un băiețel cu părul castaniu-închis, numai inele, cu ochi mari și negri și cu obrazii dolofani și rumeni. Bine legat, iute în mișcări și ager la minte, este dornic să afle, să știe tot. Toată lumea care-l cunoaște îl îndrăgește, pentru că este sănătos și vioi. Cât de mult se deosebește de fratele lui vitreg, țarul Fiodor al III-lea!

Foarte tânărul țar este blând, cumpătat, învățat; vorbește latina și polona și uneori face chiar versuri. Însă este plin de bube, bolnăvicios și pare copleșit de povara datoriei sale de suveran.

Îi încredințează cârmuirea treburilor obștești iubitului surorii sale Sofia, strălucitorul cneaz Vasili Golițin, care îmbină însușirile de ibovnic, atât de prețuite de țarevna¹ Sofia, cu cele de om de stat, pe care țarul nu le prețuiește mai puțin.

După două căsătorii pripite², Fiodor are din ce în ce mai des stări de slăbiciune și pe deasupra este mâhnit din cale-afară la gândul că nu are urmași pe linie bărbătească. Singurul fiu pe care i l-a dăruit prima soție a murit la o vârstă fragedă, cu câteva zile înaintea mamei, iar fetița pe care a avut-o cu cea de-a doua a murit și ea. Are sângele stricat. Cine are să-i urmeze la tron? Fratele său Ivan, care merge pe șaisprezece ani, dar care are mintea tulbure și-și ridică pleoapele cu degetul ca să zărească lucrurile din jur? Ori fratele său vitreg Petru, iute ca argintul-viu, aprig, isteț, dar care încă n-a împlinit zece ani? Să se lase călăuzit de dreptul primului născut ori de sănătate și de o minte ageră? Fiodor șovăie, alegându-l însă în sinea lui pe Petru. Toată Moscova stă cu ochii ațintiți asupra Kremlinului, unde se făurește în cea mai mare taină viitorul țării.

Kremlinul este o cetate cu ziduri groase, înălțată odinioară de cnejii ruși, în inima capitalei, spre a ține piept armatelor vrăjmașe și răzmerițelor norodului. Aici locuiesc țarul și patriarhul; aici bate inima poporului. În clipele hotărâtoare ale istoriei, mulțimea vine puhoi spre locul acesta sfânt ca să-și arate bucuria, îngrijorarea ori mânia. Fortăreață pe timp de război, Kremlinul este deschis oricui în timp de pace. Încă din primele ceasuri ale dimineții, mulțimi de curioși de tot soiul năvălesc pe poartă, descoperindu-se în fața icoanelor de pe

¹ *Țarina* este soția țarului, *țareviciul* – fiul, iar *țarevna* – fiica ori sora țarului. Sofia, fiind fiica țarului Aleksei I, purta titlul de *țarevna*.

² S-a căsătorit în 1680 cu Agafia Grușevskaia, care a murit în 1681, apoi cu Marfa Apraksina.

pereți. Caleștile boierilor își croiesc anevoie drum prin gloată. Se îmbulzesc aici țărani cu jalbe, cerșetori schilozi, călugări ce vin să-l vadă pe patriarh, notari care aleargă de la un birou la altul, arcași mândri, negustori de cofeturi, hoți de buzunare, gură-cască, scribi mereu gata să mâzgălească acolo, pe loc, sub cerul liber, o jalbă ori un răvaș de dragoste. Valurile acestei mulțimi pestrițe și gălăgioase mătură zilnic pardoseala de piatră și de lemn a clădirilor, în care cele sfinte se împletesc cu cele lumești. Întâlnești în Kremlin toate stilurile: gotic, bizantin, renescentist italian. Clădirile se îmbină ca într-un joc de cuburi. În piața mare, printre zeci de capele și bisericuțe, se înalță catedrala Adormirea Maicii Domnului, catedrala Sfinții Arhangheli și catedrala Buna Vestire.

Și palatele aduc cu niște biserici, cu acoperișurile lor ca niște cupole, cu olane viu colorate și fațade bogat împodobite. De jur împrejur se înalță clădiri arătoase, care adăpostesc vistieria, armurăria, precum și bucătării, ateliere de trăsuri, spălătorii, brutării, șoproane pentru lemne și grajduri, cu până la patru mii de cai, printre care câțiva armăsari arabi pursânge. Înăuntrul palatelor domnesc întunericul și tăcerea. Încăperile sunt joase, boltite, afumate, au pereții acoperiți cu fresce ori cu mătase. Aurul și cinabrul se întrec în strălucire pe stâlpii unde arabescurile închipuie linii amețitoare. Candele cu ulei pâlpâie din loc în loc pe coridoare.

În atmosfera aceasta apăsătoare, apropiații lui Fiodor așteaptă neliniștiți vești din odaia bolnavului. Se alcătuiesc grupuri, după visurile de mărire. Se uneltește în șoaptă, în spatele paravanelor; unii pun rămășag pe Ivan, alții pe Petru; se țin nădejdi, pentru că venirea pe tron a unuia ori a altuia va însemna căderea ori înălțarea pentru susținătorii din cele două tabere. Ivan, fiul Mariei Miloslavskaia, are de partea lui întregul neam

Miloslavski, în vreme ce Petru, fiul Natașei Narișkina, este sprijinit de tabăra Narișkinilor.

În fruntea neamului Miloslavski, Sofia cea trupeșă nu-și mai găsește locul. Profitând de boala lui Fiodor, stă tot timpul la căpătâiul lui, o îndepărtează pe tânăra țarină și, prefăcându-se că-l îngrijește, îi picură în ureche povețe de tot soiul, care de care mai interesate. Întrucât el este un Miloslavski, se cuvine, zice Sofia, să numească un alt Miloslavski ca urmaș la tron, adică pe fratele lor Ivan. Dacă l-ar numi cumva pe Petru, fratele lor vitreg, atunci regența până la majorat ar fi încredințată mamei acestuia, Natașa, din neamul Narișkinilor. Nu-și poate trăda astfel neamul. La nevoie, ca să-l ajute pe Ivan, din nefericire slab de minte, Sofia l-ar oblădui și l-ar lumina cu sfaturi. Ar fi oare o regentă mai puțin bună decât Natașa?

Sofia are, fără niciun fel de îndoială, darul de a-i duce de nas pe bărbați. Învățată, ageră la minte, vicleană, limbă ascuțită, n-are de gând să se mulțumească cu rolul neînsemnat pe care rusoaicele îl îndeplinesc de obicei în *terem*. Simte nevoia să stăpânească tot palatul, toată lumea. Este cumplit de urâtă și o știe; dar parcă tocmai urâtenia, în loc s-o potolească, îi ațâță dorința de mărire. De grasă ce este, toate rochiile îi plesnesc pe la cusături. Iată ce scrie despre Sofia diplomatul franco-polonez La Neuville: „Are un trup diform, de o grăsime monstruoasă, și un cap mare cât o baniță; pe față îi crește păr și are picioarele pline de bube”¹. Și tot el adaugă: „Pe cât este de grasă, de scundă și de îndesată la trup, pe atât este de iute, de deschisă la minte și de pricepută în ale politicii; fără să-l fi citit vreodată pe Machiavelli, stăpânește în chip firesc toate ideile acestuia”. La douăzeci și șase de ani pare de patruzeci. Bărbătoaica este

¹ La Neuville, *Relation curieuse et nouvelle de la Moscovie*, La Haye, 1699.

pe deasupra de o senzualitate neînfrânată. Deși îl iubește cu patimă pe Vasili Golițin, care-i este ibovnic pe față, nu se dă în lături de la desfătările dăruite de ofițerii din corpul streljiților¹.

În primăvara anului 1682, chiar la început, puterile lui Fiodor al III-lea slăbesc dintr-odată. La 27 aprilie, în zori, țarul își dă sufletul. Înainte să moară, se spune, a poftit să guste dintr-o plăcintă cu mure. Nu cumva a fost otrăvită? Unii zic că Sofia a grăbit sfârșitul fratelui său, repezindu-se să-i potolească pofta de plăcintă. Fapt este că țarul s-a stins după șase ani de domnie, fără să fi numit vreun urmaș la tronul Rusiei.

În vreme ce clopotele Kremlinului bat a jale, urmate de îndată de celelalte clopote ale bisericilor din Moscova, patriarhul Ioakim, nespus de încurcat, iese din odaia unde se află trupul neînsuflețit și adună în grabă *Zemski Sobor* într-o sală a palatului. Sosiți care cum se nimerește, boierii, înaltele fețe bisericești și ofițerii sunt poftiți să răspundă pe loc la întrebarea patriarhului: „De vreme ce țarul nu și-a ales urmașul, care din cei doi – Ivan ori Petru – își va pune pe creștet coroana Rusiei?” Patriarhul adaugă: „Acela dintre voi care se va lăsa mânat de patimă să aibă soarta Iudei!” Cea mai mare parte a adunării rostește numele lui Petru. În acest timp, afară, norodul, auzind dangătul de jale al clopotelor, se bulucește înaintea scării monumentale, cu paliere largi, numită „Scara Roșie”². Urmat de alaiul bogat înveșmântat al celor care alcătuiesc *Zemski Sobor*,

¹ Streljiții erau membrii unui corp de infanterie rus care slujea și drept gardă de corp a țarului Rusiei. Înființați la mijlocul secolului al XVI-lea, s-au transformat, în secolul al XVII-lea, într-o castă militară ereditară care avea îndatoriri polițienești și de menținere a securității în Moscova și în orașele-garnizoană de frontieră (n.c.).

² În limba rusă veche, „roșu” și „frumos” erau desemnate printr-un singur cuvânt. S-ar putea așadar spune „scara roșie” ori „scara frumoasă”, „piața roșie” ori „piața frumoasă”.

Ioakim se arată în capul scării, vestește rezultatul alegerii și întreabă norodul dacă este mulțumit. I se răspunde cu un strigăt de bucurie: „Petru Alekseevici să ne fie țar”. Mulțimea se împrăștie, ca să ducă mai departe vestea cea bună și să caute niscaiva votcă pentru a o sărbători cum se cuvine.

Ioakim se întoarce la palat, îi dă băiatului de zece ani numele de Petru I și așteaptă până când nevârstnicul monarh este urcat pe tronul prea mare pentru dânsul. Toți cei de față se perindă dinaintea lui Petru, jurându-i credință și sărutându-i mâna. Sofia, care abia își poate stăpâni mânia, este și ea nevoită, alături de ceilalți, să se închine în fața băiatului care se străduiește să stea drept pe tron. Petru privește fără tulburare șirul de chipuri venerabile care-i trec pe dinainte. Pe cei mai mulți îi cunoaște; găsește însă că toți au un aer neobișnuit de grav. Și-au pus veșmintele cele mai frumoase: caftane strănse pe trup, din brocart cusut cu fir de aur ori de argint, pe care barba se lăfăie în voie, brâie persiene înnodate sub pânțele ca să-l arate încă și mai rotund, spre mândria purtătorului, cizme de saftian roșu cu vârfurile întoarse. Nicio femeie, doar țarinele și țarevnele – în rochii de aleasă sărbătoare. Toate stau cu frunțile plecate și, așa cum se cuvine într-o asemenea împrejurare, au ochii plini de lacrimi. Natașei nu-i vine să creadă. Iat-o regentă... În aerul încărcat de slavă și de ură, de teamă și de nădejde, este toată numai blândețe, duioșie și nevinovăție. Nu face decât să se supună și să se roage ca vrajbele să se risipească din preajma fiului ei Petru. În spatele ei, neamul Narișkinilor, o liotă de hrăpăreți și de ușuratici, nu se ostenește să-și ascundă bucuria. Ale lor vor fi de-acum înainte măririle și dregătoriile!

Sofia însă, Sofia cea grasă și vicleană, nu și-a spus încă ultimul cuvânt. După ce s-a bucurat în preajma fratelui său Fiodor, pe care-l îngrijea și-l povățuia, de un trai de femeie liberă, nici